
РОЗДІЛ IX. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.985:343.97(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.21>

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ КРИМІНАЛЬНОЇ РОЗВІДКИ

Албул С.В.,*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ORCID: 0000-0002-3253-9225

e-mail: omaxy@ukr.net**Албул С.В. Епістемологічні концепти кримінальної розвідки.**

У статті проаналізовані проблемні питання епістемологічних концептів кримінальної розвідки, як нового правоохоронного інституту в Україні. Наголошується, що воєнний стан, зміни у політичних, соціальних та економічних умовах існування держави обумовлюють нові виклики, що постають перед науковою парадигмою функціонування правоохоронної системи в Україні. Реалізація Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України серед інших заходів передбачає розроблення проекту Закону України «Про кримінальну розвідку». Під кримінальною розвідкою автор розуміє особливий вид діяльності спеціально уповноважених державних органів, що здійснюється за наявності визначених законодавством підстав з метою профілактики кримінальних правопорушень, їх виявлення, припинення та розкриття, сприяння реалізації завдань кримінального провадження, виявлення та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України, а також забезпечення національної, державної, воєнної, економічної, громадської безпеки та правопорядку. Правоохоронні органи для забезпечення успішної роботи щодо запобігання та припинення кримінальних правопорушень повинні володіти визначеним мінімумом вихідних даних, щоб на їх основі здійснювати необхідні заходи реагування. Вирішення зазначених завдань у значній мірі і досягається постійним пошуком необхідної інформації. Пошук оперативної, розвідувальної інформації являє собою пізнання – процес отримання, накопичення, аналізу та систематизації знання про природу, суспільство і духовний світ людини. У цьому сенсі розкрито сутність кримінальної розвідки з точки зору епістемології, яка вивчає природу, структуру, джерела та критерії знання, досліджує, що таке знання, процес його отримання, оцінки його істинності та меж пізнання з використанням розуму, логіки та попереднього досвіду. Наголошено, що наукові досягнення розширили епістемологічний інструментарій такими новітніми методами, як синергетика, моделювання, системний метод, метод додатковості, які притаманні і кримінальній розвідці як системному елементу правоохоронної діяльності держави.

Ключові слова: епістемологія, кримінальна розвідка, національна безпека, оперативно-розшукова діяльність, правоохоронна діяльність, протидія злочинності.

Albul S.V. Epistemological concepts of criminal intelligence.

The article analyzes problematic issues of epistemological concepts of criminal intelligence as a new law enforcement institution in Ukraine. It is emphasized that martial law and changes in the political, social, and economic conditions of the state pose new challenges to the scientific paradigm of the functioning of the law enforcement system in Ukraine. The implementation of the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as part of Ukraine's security and defense sector includes, among other measures, the development of a draft Law of Ukraine «On Criminal Intelligence». The author understands criminal intelligence to be a special type of activity carried out by specially authorized state bodies, which is carried out on the basis of grounds specified by law with the aim of preventing criminal offenses, detecting, stopping, and solving them, facilitating the implementation of criminal proceedings, identifying and neutralizing real and potential

threats to Ukraine's national interests, as well as ensuring national, state, military, economic, public security, and law and order. In order to successfully prevent and stop criminal offenses, law enforcement agencies must have a certain minimum amount of initial data on which to base their response measures. These tasks are largely achieved through the constant search for the necessary information. The search for operational and intelligence information is a cognitive process involving the acquisition, accumulation, analysis, and systematization of knowledge about nature, society, and the human spirit. In this sense, the essence of criminal intelligence is revealed from the point of view of epistemology, which studies the nature, structure, sources, and criteria of knowledge, examines what knowledge is, the process of obtaining it, assessing its truthfulness and the limits of cognition using reason, logic, and previous experience. It is emphasized that scientific achievements have expanded the epistemological toolkit with such innovative methods as synergetics, modeling, the systems approach, and the complementarity method, which are inherent in criminal intelligence as a systemic element of state law enforcement.

Key words: epistemology, criminal intelligence, national security, operational-investigative activities, law enforcement activities, crime prevention.

Постановка проблеми. Воєнний стан, зміни у політичних, соціальних та економічних умовах існування держави обумовлюють нові виклики, що постають перед науковою парадигмою функціонування правоохоронної системи в Україні. Планом заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р. (п. 1.7.1) [5] передбачена поетапна трансформація оперативно-розшукової діяльності у кримінальну розвідку, під якою розуміють особливий вид діяльності спеціально уповноважених державних органів, що здійснюється за наявності визначених законодавством підстав з метою профілактики кримінальних правопорушень, їх виявлення, припинення та розкриття, сприяння реалізації завдань кримінального провадження, виявлення та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України, а також забезпечення національної, державної, воєнної, економічної, громадської безпеки та правопорядку [2, с. 1]. У зв'язку з цим, за нашим переконанням, серед проблемних аспектів, що потребують теоретичного обґрунтування, можна виділити питання аналізу епістемологічної сутності кримінальної розвідки.

Метою статті є аналіз окремих філософських концептів кримінальної розвідки, зокрема крізь призму теорії епістемології, за для визначення її сутності та подальшого формування правової бази нового для України правоохоронного інституту.

Стан опрацювання проблематики. Фундаментальні положення теорії та практики застосування тактичних методів отримання інформації, необхідної для протидії злочинності досліджувалися у наукових працях Л.І. Аркуші, О.М. Бандурки, В.І. Василичука, М.Л. Грібова, В.В. Дарагана, О.В. Кириченка, О.І. Козаченка, С.С. Кудінова, Д.Й. Никифорчука, С.В. Пенькова, С.І. Пічкурєнка, М.А. Погорецького, М.Б. Саакяна, В.Є. Тарасенка, Д.М. Цехана, В.В. Шендрика та інших. Разом із тим, становлення в Україні парадигми кримінальної розвідки в частині отримання оперативної інформації про реальні та потенційні загрози, зміни оперативної ситуації, про особу правопорушника та його наміри, обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень питань епістемологічної сутності такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Правоохоронні органи для вирішення завдань щодо запобігання та припинення кримінальних правопорушень повинні володіти визначеним мінімумом вихідних даних, щоб на їх основі здійснювати необхідні заходи реагування. Реалізація зазначених завдань у значній мірі і досягається постійним пошуком необхідної інформації [1, с. 5]. У зв'язку з цим, доречним є аналіз епістемологічної сутності кримінальної розвідки, адже етимологічно це визначення походить від понять «відати», «знати», «пізнавати».

Із філософською концепцією знання і способами його одержання (пізнання) логічно пов'язана філософська теорія свідомості. На думку Платона, потреба знання є головним мотивом людської діяльності: «Немає нічого сильнішого за знання, воно завжди і в усьому перевершує і задоволення, і все інше» [4, с. 114]. Отже, пізнання – це процес отримання, накопичення, аналізу та систематизації знання про природу, суспільство і духовний світ людини. Грецькою мовою знання як феномен виражається такими поняттями, як «gnosis» та «episteme». Філософська традиція, яка ґрунтується на цих поняттях, характеризує вчення про пізнавальний процес як гносеологію та епістемологію. При цьому, епістемологія це розділ філософії, який вивчає природу, структуру, джерела та критерії знання. Вона досліджує, що таке знання, як ми його отримуємо, як можемо бути впевнені в його істинності та які існують межі нашого пізнання. Вона допомагає зрозуміти, як відрізнити правдиву інформацію від помилкової, використовуючи розум, логіку та досвід [6, с. 102].

Важливим розділом філософської епістемології є вчення про структуру і методи пізнання, його рівні і способи, завдяки яким відбувається одержання знань, їх систематизація, оформлення у наукові гіпотези, концепції, теорії. Центральним пунктом є проблема істини як результату адекватного відображення у свідомості суб'єкта пізнавальної діяльності сутнісних властивостей об'єкта дослідницького інтересу [3, с. 28].

Проблеми пізнання завжди хвилювали мислителів. Разом із тим, розгорнута епістемологічна проблематика була осмислена в Нову епоху, коли потреба у достовірному знанні про сутність речей, природних і суспільних явищ стала домінуючою у мотивації філософських пошуків [7, с. 137]. Суспільні потреби актуалізували питання щодо досвідного характеру одержання знання (емпіризм), можливостей розуму дати знання, адекватне самим об'єктам (раціоналізм). Загострилася і проблема активності суб'єкта в пізнавальному процесі, його можливостей отримати потрібне знання як достовірну, аргументовану інформацію про навколишній світ, здатності людини завдяки своєму досвіду, від якого залежать її почуття і розум, одержати точні, істинні знання про природу, суспільне життя і про себе [8, с. 63]. Деякі філософи-скептики (Піррон, Секст Емпірик, М.-Б. де Монтень) висловлювали сумнів щодо можливості отримати істинне знання [8, с. 67]. Інші філософи, зокрема І. Кант, заперечували здатність людини до пізнання сутності об'єктів, агностики обмежували пізнання сферою явищ. Цим вони обґрунтовували розповсюджений в сучасній некласичній філософії най песимізм (лат. – найгірший) – зневіра у можливості людського розуму пізнати сутність речей і процесів, а також можливість керуватися здобутим знанням у практичному житті. У свою чергу, їх опоненти (Р. Декарт, Г.-В. Лейбніц, Г.-В.-Ф. Гегель, К. Маркс) наголошували на необмежених можливостях людського розуму, його пізнавальній могутності, вірі в його здатність осягнути істину. На цьому ґрунтується епістемологічний оптимізм – віра у всемогутність сили розуму, його здатність озброїти людство істинним знанням, яке уможливорює продуктивно-доцільне використання природних ресурсів і суспільних надбань [7, с. 139].

Необхідно наголосити, що відповідно до розуміння природи суб'єкта, об'єкта пізнавального інтересу та їх взаємодії теорія пізнання в історії філософії набувала різних форм, відтінків і напрямів: ідеалістична чи матеріалістична, споглядальна чи діяльнісна епістемологія. Важливе значення при цьому має проблема визначення основного відправного чинника самого механізму процесу пізнання. Філософи-сенсуалісти (Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Берклі) визнають головним чинником пізнання людські почуття. На думку англійського філософа Дж. Локка, всі людські знання мають чуттєво-досвідний характер, а людська душа – «чиста дошка» (*tabula rasa*), «білий папір без будь-яких знаків та ідей», на якому досвід залишає свої письмена [4, с. 114]. Теза Дж. Локка, що відчуття є першопричиною виникнення ідей («всі знання походять від відчуттів», «в розумі немає нічого, що б первісно не містилося у почуттях»), його вчення про досвідне відображення матеріального світу (емпіризм) є одними із центральних положень сенсуалістичних та емпіричних теорій пізнання [4, с. 114]. Їх опоненти, філософи-раціоналісти (Р. Декарт, Г.-В. Лейбніц, Б. Спіноза) визнають провідну роль розуму в одержанні знання, вважають його джерелом істини. Р. Декарт був переконаний в тому, що лише розум вказує надійний шлях досягнення істини, оскільки почуття здатні вводити людину в оману. Те, що людина осягає власним мисленням, правильно застосовуючи його, насправді істинне, вважав Р. Декарт. Так, в історії філософії була порушена важлива для теорії проблема методу пізнання – сукупності правил, прийомів, процедур пізнання і відповідної практичної діяльності. Вчення про методи (шляхи, засоби, прийоми пізнавального процесу) є одним із головних у філософській епістемології. У процесі пізнання використовують методи: 1) емпіричні (грец. *empeiria* – досвід) – визнання основою пізнання досвід; 2) сенсуалістичний (лат. – почуття, відчуття) – метод, який основним засобом одержання знання визнавав відчуття; 3) раціоналістичний (лат. – розумний) – метод, який ставить розум, логічне мислення над почуттями [6, с. 167]. Філософи, які надають перевагу емпіричному і сенсуалістичному методам, сприймають логічне мислення як «шосте чуття», яке впорядковує здобутий емпіричний матеріал. Утім, будь-яке знання є поєднанням чуттєвого і раціонального знання. Формами чуттєвого пізнання є: а) відчуття – відображення властивостей, якостей предметів і явищ об'єктивного світу, внутрішніх станів організму внаслідок їх впливу на рецептори; б) сприймання – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності та їх вплив на рецепторні поверхні органів чуття; в) уявлення – образи предметів і явищ дійсності, створені внаслідок їх впливу на органи чуття. У свою чергу, раціональне пізнання здійснюється завдяки мисленню на таких рівнях, як розсудок (початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми) і розум (вищий рівень раціонального пізнання, для якого притаманне творче оперування абстракціями і рефлексією). Його формами є: а) поняття – форма мислення, яка відображає предмети з їх загальними та істотними властивостями; б) судження – форма мислення, в якій засобами ствердження чи заперечення розкриваються зв'язки предметів з їх властивостями

або відношення між предметами чи їх множиною; в) умовивід – форма мислення, за допомогою якої з одних думок (засновків) отримують нові думки (висновки) [8, с. 105].

Науковці зазначають, що процес пізнання здійснюється на науковому і донауковому рівнях [3, с. 28]. Донауковий рівень репрезентує мислення звичайної людини, яка не обтяжує себе думками про правильний вибір найкращого способу пізнання. Буденне пізнання спирається на повсякденний життєвий досвід людей, апелює до їх здорового глузду. Цим воно відрізняється від наукового пізнання. Однак у кожному випадку людина прагне зрозуміти сутність того, що спостерігає, про що розмірковує. І на донауковому, повсякденному рівні, і на підставі свідомо обраного методу суб'єкт пізнавальної активності завжди прагне достовірного знання, шукає істину. На цьому, за нашим переконанням, будується й, так званий, розвідувальний цикл, який можна визначити як ланцюг певних завдань та їх реалізацію: «постановка завдання» – «здобування інформації (відомостей)» – «аналітична обробка інформації» – «видача результатів (нового знання)» [1, с. 6]. Це без сумніву, притаманне й кримінальній розвідці взагалі.

В класичній теорії пізнання центральною є проблема істини, яка концептуально розробляється як самостійна тема [8, с. 81]. При цьому істиною чи оманом вважають відповідність або невідповідність людських знань дійсності, тотожність людської думки, представленої у змісті судження щодо істини і реальності. Питання про відповідність знань дійсності, міру цієї відповідності є одним із найдискутивніших. У епістемологічній теорії істини особлива увага приділяється двом питанням: які ознаки (властивості) істини; що є критерієм (мірилом, показником) істини? Ознаками істини вважають такі її інваріантні (незмінні) властивості, як об'єктивність за змістом, обґрунтованість, переконливість аргументів [8, с. 84]. Пізнання є багатоступеневим, складним, глибоко суперечливим процесом. Це притаманне і його результатам, уявленням про сутність, правильність, достовірність. Такі уявлення і судження забезпечуються різноманітними методами, зумовленими свідомим вибором моделі пізнавальної дії, принципами вивчення об'єкта, висловленими в поняттях попередніх припущень (гіпотез). Епістемологія узагальнює конкретні методи пізнання, якими користуються різноманітні науки (технічні, природничі, суспільні, гуманітарні тощо), виокремлюючи серед них сукупність загально логічних і специфічних методів – індукція і дедукція, аналіз і синтез, аналогія, ідеалізація, типологізація, порівняння (компаративістика) [8, с. 85]. Наукові досягнення останніх десятиріч доповнили епістемологічний інструментарій такими новітніми методами, як синергетика (з'ясування процесу самоорганізації в досліджуваних об'єктах), моделювання (з'ясування властивостей речей і процесів за їх зразками-моделями), системний метод (з'ясування взаємодії окремих частин, що забезпечує органічну цілісність об'єкта), метод додатковості (урахування дії побічних чинників) тощо. За нашим переконанням, вказані новітні методи мають бути притаманними й процесу пізнання під час реалізації завдань кримінальної розвідки щодо своєчасного запобігання, виявлення і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України як на тактичному, так і на стратегічному рівнях.

Науковці відмічають, що сучасний етап розвитку науки зосереджує увагу дослідників на необхідності використання міждисциплінарних методів, теорії самоорганізації, альтернативістики з урахуванням методологічних у епістемологічному сенсі понять «невизначеність», «вірогідність», «віртуальність», «випадковість», «не лінійність», «біфуркація» та «флуктуація», які сукупно відображають характеристики несталого, складного і рухливого світу [6, с. 274]. Якісно нові наукові досягнення значно розширюють діапазон епістемологічного знання, однак, породжують нові проблеми. Тому в сучасній епістемології важливу роль відіграє метод інтерпретації – пояснення смислів одержаних результатів дослідження, оформлених у текстах. Важливого значення цей метод набуває в соціальному пізнанні, до якого ми відносимо й кримінальну розвідку. На сучасному етапі це питання цікавить представників когнітивної психології. Усі ці труднощі одержання істинного знання спричинили обґрунтування різних теорій істини: а) кореспондентської (істина – це знання, адекватне дійсності); б) конвенціоналістської (істина – це результат умовної узгодженості, угоди вчених); в) когерентної (істина – свідчення несуперечливості доказів); г) прагматистської (істина – все те, що корисно). Кожна теорія істини потребує визначення критерію її достовірності (відповідності реальності). Серед численних її критеріїв найважливішим, на думку багатьох фахівців, є практика – різноманітна доцільна, цілеспрямована, пізнавально-творча, конструктивна діяльність людей. Завдяки такій діяльності здобуті у процесі пізнання знання про реальність використовуються суспільством у практичних, життєво необхідних цілях, зокрема, у правоохоронній діяльності. Аксиоматичним є твердження про те, що саме людська практика є джерелом пізнання, його критерієм і метою. У практичній пізнавальній діяльності приховані мотиви творчої активності суб'єкта, його постійне бажання створення нового (інноваційне мислення і діяльність) або вдосконалення існуючого. Крім практики, науці відомі й інші критерії істини: логічна несуперечливість, досвід, інтуїція [4, с. 115]. Оскільки практика є головним, але не єдиним критерієм істини, то фі-

лософська епістемологія не пов'язує жорстко істину і практику: практичне не завжди істинне, а істинне не обов'язково практичне. Практика не є чимось абсолютним і незмінним, її зміст, форми і мета багато в чому визначаються обставинами людського буття, ситуацією, в якій перебуває людська спільнота, суспільство, на ній позначаються «виклики часу». Однак практичні потреби ініціюють процес пізнання, у практичній діяльності життя верифікує його результати, застосовує набуте знання в конкретній, в тому числі професійній діяльності. Проте безсумнівно і те, що практика часто спростовує попередні «істини», виявляє їх обмеженість, навіть хибність. Ототожнення істини із соціальною практикою нерідко спричинювало вульгаризацію істини як наукової цінності.

Поняття «істина», «значення», «сенси» та інші категоріальні одиниці теорії пізнання набувають проблемного характеру. Плюралізм істини, альтернативність методів пізнання – характерні ознаки ситуації, в якій перебуває філософська теорія пізнання. У сучасній науці помітно посилюється роль універсального діалектичного філософського методу, який об'єднує багато із зазначених особливостей пізнання навколишнього світу, актуалізується проблематика взаємозв'язків і розвитку, їх філософського осмислення, дослідженням чого займається діалектика. Одним із варіантів нового універсального методу є інтервальний підхід [8, с. 201]. Його сутність полягає у ствердженні рівноправності різних картин одного й того ж досліджуваного об'єкта за обов'язкової умови раціональної обґрунтованості особливостей уявлення про предмет спостереження.

Висновки. Становлення та реалізація завдань нового для нашої держави правоохоронного інституту, яким має стати кримінальна розвідка, багато в чому залежить від комплексного наукового обґрунтування її сутності на підставі розуміння епістемологічних концептів. Кримінальна розвідка, маючи епістемологічну функціональність щодо виявлення та пізнання взаємозв'язків між певними об'єктами та явищами, з'ясування глибинних причин і тенденцій певних процесів, оперуючи власними методами, має стати дієвим інструментом виявлення та нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України. У свою чергу, формування правової бази кримінальної розвідки має бути спрямоване на закріпленні такої епістемологічної функціональності, її наступального характеру, відмежуванні від існуючого забезпечувального напрямку оперативно-розшукової діяльності та реальної трансформації у самостійний системний елемент правоохоронної діяльності держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Албул С.В. Аналітична діяльність як складова кримінальної розвідки. *Кримінальний аналіз і кібербезпека: об'єднання зусиль для нових викликів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 травня 2025 р., м. Одеса). Одеса: ОДУВС. С. 4–7. URL: <https://surl.li/yghrme> (дата звернення 27.10.2025).
2. Албул С.В. Оперативно-розшукова діяльність: сучасні доктринальні та праксеологічні концепти. *Воєнний стан: теоретико-праксеологічні проблеми юриспруденції*: колективна монографія. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2024. С. 1–24. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-421-7-1> (дата звернення 27.10.2025).
3. Брижко В.М. Філософія права: гносеологія у сфері інформаційного права. *Правова інформатика*. 2014. № 2 (42). С. 25–32. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/14bvmsip_1.pdf (дата звернення 27.10.2025).
4. Надибська О.Я. Логіко-концептуальне осмислення соціально-правових пріоритетів. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності*: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12-13 лютого 2016 р.) за заг. ред. Д.В. Яковлева. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 113–115. URL: <https://surl.li/eecxzk> (дата звернення 27.10.2025).
5. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 792-р (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2025 р. № 272). URL: <https://surl.li/kguytz> (дата звернення 27.10.2025).
6. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с. URL: <https://surl.li/sldnie> (дата звернення 27.10.2025).
7. Філософія: підручник / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2018. 432 с. URL: <https://lnk.ua/BNEMXlnNG> (дата звернення 27.10.2025).
8. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання: підручник / Я.В. Тарароєв, О.О. Дольська, Т.М. Дишкант та ін. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2023. 350 с. URL: <https://surl.li/coplol> (дата звернення 27.10.2025).